

УДК 346.3

**ПРО КОНЦЕПЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ
ПРИМІРНИХ ТА ТИПОВИХ
ДОГОВОРІВ У ВІТЧИЗНЯНОМУ
ПРАВІ****Ярослав КИЦІК**провідний юрисконсульт відділу
договірної роботи

АТ «Укртрансгаз» (Київ)

UDC 346.3

**ABOUT THE CONCEPTS OF USING
MODEL AND STANDARD
CONTRACTS IN DOMESTIC LAW****Kytsyk, Yaroslav**Leading Legal Adviser of the Contract Work
Department

JSC "Ukrtransgaz" (Kyiv)

<https://orcid.org/0009-0005-5788-3857>

У наведеній статті на підставі аналізу наукових підходів та норм відповідного чинного законодавства, досліджується сутність та зміст понять примірних та типових договорів, актуальність та потреба в існуванні та застосуванні цих явищ у національній практичній та теоретичній юриспруденції. Здійснюється огляд приписів проекту закону № 6013 за яким із чинного законодавства вилучаються приписи, що вносять зміни до укладення примірних та типових договорів. У роботі вмотивовано, що законодавчі зміни за якими із чинного законодавства вилучаються приписи, що вносять зміни до укладення примірних та типових договорів, а також запропонована проектом закону № 6013 заміна поняття «типового договору» поняттям «типових умов» є науково необґрунтованим та таким, що не задовольняє сучасні потреби економіки та суспільних відносин, оскільки не враховує вимоги низки законодавчих актів, а також міжгалузеве значення примірних та типових договорів.

Запропоновано розглядати примірні та типові договори також як підзаконні нормативні акти, що мають структурувати, деталізувати та конкретизувати законодавчі вимоги до змісту договорів, що укладають суб'єкти господарювання. У статті аргументовано тезу про те, що у разі коли примірний або типовий договір рекомендовано чи затверджено як додаток до постанови уряду чи наказу, ухваленого органом державної влади, такі при-

Based on the analysis of scientific approaches and provisions of the relevant current legislation, this article examines the essence and content of the concepts of model and standard contracts, the relevance and need for the existence and application of these phenomena in national practical and theoretical jurisprudence. The author reviews the provisions of draft law No. 6013, which removes from the current legislation the provisions regulating the conclusion of model and standard contracts. The author argues that the legislative changes that remove from the current legislation the provisions regulating the conclusion of model and standard contracts, as well as the replacement of the concept of "model contract" with the concept of "standard terms" proposed by draft law No. 6013, are scientifically unfounded and do not meet the current needs of the economy and public relations, as they do not take into account the requirements of a number of legislative acts, as well as the cross-sectoral importance of model and standard contracts.

It is proposed that model and standard contracts should also be considered as bylaws which should structure, detail and specify the legal requirements to the content of contracts entered into by business entities. The article argues that if a model or standard contract is recommended or approved as an annex to a government resolution or an order issued by a public authority, such model or standard contracts are of an

мірні та типові договори мають допоміжний характер. Сформовано рекомендації, що примірні та типові договори, мають містити мінімальну кількість умов, які не визначені законодавством. Це дозволить їм мати потрібну універсальність і стабільність.

Ключові слова: типовий договір; примірний договір; типові умови; зразковий договір; стандартний договір

auxiliary nature. Recommendations have been made that model and standard contracts should contain a minimum number of terms and conditions that are not defined by law. This will allow them to have the necessary universality and stability.

Keywords: model agreement; model contract; model terms and conditions; model contract; standard contract

Поняття договору тривалий час досліджується багатьма науковцями з позицій різних галузей права та законодавства. Однак постійні зміни в законодавстві, приписи якого регулюють договірні відносини, дозволяють стверджувати про незмінну актуальність дослідження проблематики поняття договору та його окремих типів, видів тощо.

У цьому аспекті В. С. Мілаш цілком слушно зауважує, що всі галузі права, де застосовується поняття «договір», вносять до неї певні особливості свою специфіку (виділено мною – Я.К.), однак сутність договору при цьому залишається незмінною: договір – це акт згоди сторін про встановлення у межах, окреслених законом, їх взаємних прав та обов'язків, який здійснюється ними з певною метою (цілями) [1, с. 146].

До особливостей договорів у господарському праві (господарських договорів) зараховують можливість їх укладення на підставі особливих підзаконних нормативних актів – примірних та типових договорів.

Цивільне право головним чином акцентовано на укладенні договорів на основі вільного волевиявлення, а основним інструментом для спрощення укладення договорів є, насамперед, договір приєднання.

Слід відмітити, що загальна диспозитивність цивільного законодавства, жодним чином не заперечує можливості використання примірних та типових договорів, як і при укладенні адміністративних договорів їх використання може мати позитивний ефект з огляду на зручність та простоту їх використання, можливість однозначно визначити умови, структурувати законодавчі вимоги до певного виду договорів. Тим більше, що окремими вченими-адміністративістами висловлюється думка, згідно з якою вагома частка господарських договорів є насправді адміністративними, наприклад: державне замовлення є підставою для укладення державного контракту – договору, укладеного державним замовником від імені держави із суб'єктом господарювання – виконавцем державного замовлення, в якому визначаються зобов'язання сторін і регулюються відповідні господарські відносини. Аналіз ознак такого контракту дозволив кваліфікувати його як один з різновидів адміністративного договору [2, с. 98].

Хоча в цьому конкретному випадку не погоджуємось, з огляду на наявність в Господарському кодексі України (далі – ГК України) окремої статті якою врегульовано відносини з укладання господарських договорів за державним замовленням (стаття 183). При цьому не заглиблюючись у дискусію щодо домінування тих чи інших договорів, щодо проблематичності розмежування низки видів договорів між окремими галузями права, вкотре наголошуємо, що примірні та типові договори можуть бути однаково корисними та застосовними в кожній з них.

У цьому контексті підтримуємо думку В. В. Луця про єдність договірного права та важливість його вдосконалення, зокрема з метою усунення суперечностей між Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) і ГК України [3, с. 53–54].

Варто відзначити, що окремі суперечності наявні і в питаннях укладення договорів на основі таких підзаконних нормативних актів як примірні та типові договори. При цьому, проблему вбачаємо як з огляду на недосконалість законодавчого врегулювання, так і через

упереджене ставлення окремих науковців до таких актів, передусім, через саме несприйняття ГК України, який наразі найбільш повно витлумачує їх сутність.

Примірні та типові договори досліджені в наукових працях Д. В. Абрамчука, О. А. Беяневич, Т. В. Боднар, Д. П. Вівчарук, А. Б. Гриняка та інших науковців. При цьому варто зазначити, що через багатоаспектність проблематики залишаються відкритими для наукових дискусій ряд питань, які вважаємо за потрібне дослідити у даній статті.

Основним нормативним актом, який вносить зміни до використання примірних договорів в Україні є ГК України, що наразі формує загальну концепцію їх розуміння та застосування у вітчизняному праві.

Натомість, у ЦК України це поняття не розкривається, хоча норми обох кодексів дещо по-різному визначають значення типових договорів у праві та законодавстві України.

Загалом, для цивільного законодавства поняття примірного договору не є новим, що слідує зі змісту ст. 153 Цивільного кодексу Української РСР 1922 року за яким договори про здачу громадянам у наймання будинків, належних місцевим радам, з жилою площею не більшою за 60 кв. метрів треба укладати відповідно до примірного договору, затвердженого Радою Народних Комісарів СРСР [4].

Звісно, примірні договори можуть розглядатись як юридичні атавізми, що повинні бути вніормовані в сучасному законодавстві України, однак сам факт того, що вони ще збереглись може свідчити про потребу у них як у поіменованому вигляді (коли у приписі права прямо зазначено, що це примірний договір) так і не поіменованому.

Прикладом останнього є договір на проведення практики студентів вищих навчальних закладів, який є додатком до Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затвердженого Наказом Міністерства освіти України від 08.04.1993 №93 [5].

Цей примірний договір наразі є основою для укладання більшості договорів між ВУЗами та базами практики, в тому числі і через свій лаконічний та не обтяжуючий характер для сторін договору, хоча його окремі умови, безумовно, можна назвати морально застарілим, як от визначення розміру компенсації за проходження практики в карбованцях, тощо.

Не буде зайвим зазначити, що до вирішення всіх проблеми із застосуванням примірних договорів законодавець підійшов досить радикально. Зокрема, разом з комплексним врегулюванням проблем правового статусу підприємств, а також майнової основи забезпечення підприємницької діяльності (саме таку аргументацію наведено в пояснювальній записці до проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (далі – Проект № 6013), 12.01.2023 який було ухвалено Верховною Радою України за основу, що фактично має на меті визнання таким, що втратив чинність ГК України) на рівні кодексів також вилучити згадку про примірні договори.

Однак, такі дії можуть мати негативний вплив, у тому числі і на розвиток підприємницької діяльності, оскільки разом з втратою чинності ГК України зникне і класичне розуміння примірного договору, як особливого підзаконного нормативного акта рекомендаційного характеру, який покликаний спростити укладення договорів.

Так, примірний договір, відповідно до норм ч. 4 ст. 179 ГК України є рекомендаційним, та за наявності взаємної згоди сторін не є обов'язковим, оскільки посідає проміжне місце між можливістю визначення змісту договору на підставі вільного волевиявлення та типовими договорами, за яким слідує договори приєднання.

Дещо інакше розкривається значення примірних договорів у законодавстві, що регулює оренду державного та комунального майна. Зокрема, у ст. 16 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» (далі – Закон про оренду), зазначено, що договір оренди формується на підставі примірного договору оренди, що затверджується: Кабінетом Міністрів України – щодо майна державної власності; представницькими органами місцевого самоврядування – щодо майна комунальної власності. Договір оренди може відрізнятися від примірного договору оренди, якщо об'єкт оренди передається в оренду з додатковими

умовами. Рішенням Кабінету Міністрів України (представницького органу місцевого самоврядування – для комунального майна) можуть бути передбачені особливості договору оренди майна, що передається в оренду з додатковими умовами.

На перший погляд, відмінності з ГК України в розумінні призначення примірних договорів мінімальні, однак: по-перше, в ГК України примірні договори рекомендуються, а в Законі про оренду затверджуються, що робить їх подібними до типових договорів, які, відповідно до ГК України, також затверджуються; по-друге, зазначення того, що договір оренди може відрізнитися від примірного договору оренди, за наявності додаткових умов, і для цих додаткових умов, ще можуть прийматись рішення певні особливості, говорить про намагання максимально обмежити договірну свободу сторін та, вочевидь, на практиці такі договори, здебільшого укладатимуться, як договори приєднання; по-третє, аналізуючи зміст відповідного примірного договору, то наявність в ньому незмінюваних умов не відповідає призначенню рекомендаційних актів.

Вищезазначене наводить на думку, що відповідно до Закону про оренду примірний договір уже займає проміжне місце між типовим договором та договором приєднання, що, на нашу думку, є помилковим.

Поряд з різними концепціями використання примірних договорів, слід відмітити, що останнім також не приділяється належної уваги на законодавчому рівні. Взяти хоча б, статтю 18 Закону України «Про правотворчу діяльність» (який наразі не набрав чинності), у якій надано визначення поняттю модельного підзаконного нормативно-правового акта, та зазначено, що він «приймається (видається) у формі зразкового документа, типового документа, типової угоди (договору) або в іншій формі, визначеній законом». Так, було виокремлено типові договори, а от куди віднести примірні договори чи то до зразкових документів чи до інших форм залишається відкритим.

У законах України щодо типових договорів є більше приписів порівняно з примірними договорами, однак це не свідчить про наявність єдиної концепції до розуміння поняття типового договору.

Це стосується, передусім того, що ЦК України у більшій мірі, оперує поняттям «типові умови», зокрема в ст. 630 зазначено, що договором може бути встановлено, що його окремі умови визначаються відповідно до типових умов договорів певного виду, та якщо у договорі не міститься посилання на типові умови, такі типові умови можуть застосовуватись як звичай ділового обороту.

На перший погляд, поняття «типового договору» в розумінні ст. 179 ГК України (де зазначено, що типовий договір затверджується Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим державним органом або органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови) і поняття «типові умови» про які йдеться в ст. 630 ЦК України є такими, що мають мало спільного. Водночас у ч. 2 ст. 637 ЦК України зазначається, що у разі тлумачення умов договору можуть враховуватися також типові умови (типові договори), навіть якщо в договорі немає посилання на ці умови.

Вважаємо, що подібний припис ч. 2 ст. 637 ЦК України варто розцінювати, як спробу ототожнити ці поняття, або ж показати їх тісний взаємозв'язок. Про останнє може свідчити також і Проект № 6013 у якому, зокрема запропоновано ч. 1 ст. 630 ЦК України викласти в такій редакції: законом або договором може бути встановлено, що окремі умови договорів визначаються відповідно до типових умов договорів певного виду, затверджених Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом державної влади. Сторони не можуть відступати від змісту типових умов договорів, але мають право конкретизувати їх.

Тобто, фактично всіма сучасними функціями типових договорів, що визначені в ГК України планується наділити типові умови за ЦК України.

Однак у цьому аспекті варто зазначити, що поняття «типові умови» у сучасному праві є маловживаним. Крім того, ст. 18 вище згаданого Закону України «Про правотворчу діяльність» не містить приписів про типові умови.

У той же час Д. П. Вівчарук наголошує на потребі застосування поняття «типові умови договору», що будуть мати обов'язковий характер для сторін договору, проте не будуть мати характер нормативного акта. Також вчена зазначає, що якщо відступити від терміна «типовий договір» і застосовувати термін «типові умови договору», суттєво зміниться правова природа договору. А саме типовий договір, що має характер нормативного акта і регулюється за допомогою імперативного методу правового регулювання, трансформується в цивільно-правовий договір з типовими умовами, що регулюється за допомогою диспозитивного методу [6, с. 12–13].

На нашу думку, поняття типового договору та типових умов договору не є взаємовиключними та не можуть розглядатись як альтернатива одне одному, з огляду хоч б на те, що ті ж «типові умови договору» можуть міститись в типових договорах, примірних, стандартних, зразкових чи інших непоіменованих формах договорів (наприклад, сторонам цивільно-правового договору не заборонено використовувати певні частини примірних та типових договорів, робити посилання на них у конкретному договорі, тощо). Крім того сутність типових договорів полягає в тому, щоб визначити більшість умов майбутнього договору, хоча і не всі, як у випадках з договорами приєднання. Тоді, якщо виходити з цієї логіки – більше критики має йти на адресу договорів приєднання ніж типових договорів, оскільки саме вони повністю забороняють внесення будь-яких змін до умов конкретного договору, що укладається сторонами.

Акцентуємо увагу на тому, що в Проекті № 6013 йдеться про визначення окремих умов договорів за допомогою типових умов договору, однак механізм їх визначення уже наявний законодавстві та зазвичай знаходить своє відображення у статтях законів чи підзаконних нормативних актів із формулюванням, що «договір має містити», або ж «істотними умовами цього договору є», тощо, без визначення окремого структурованого, систематизованого акта.

Р. В. Пожоджук зазначає, що поняття «типовий договір» застосовують у господарському законодавстві, а враховуючи те, що регулювання захисту прав споживачів за договором постачання електричної енергії через приєднану мережу як споживчого договору здійснюється виключно цивільним законодавством, то варто використовувати таку категорію як «типові умови договору» [7, 121].

Поняття типового договору також використовується і цивільним законодавством, зокрема в ст. 1111 ЦК України, хоча, вочевидь з дещо іншим контекстом ніж це визначено в ГК України. Так за ч. 1 ст. 1111 ЦК України уповноважені відомства або творчі спілки можуть затверджувати типові ліцензійні договори.

У свою чергу, згідно з ч. 2 ст. 179 ГК України Кабінет Міністрів України, уповноважені ним або законом органи виконавчої влади, державні органи та органи державної влади можуть рекомендувати суб'єктам господарювання орієнтовні умови господарських договорів (примірні договори), а у визначених законом випадках – затверджувати типові договори.

Отже, можемо констатувати значні розбіжності у розумінні та визначенні понять «типовий договір» за ЦК та ГК України.

Д. В. Абрамчук у межах свого дисертаційного дослідження запропонував в з метою уникнення випадків хибного ототожнення понять «типовий договір» і «типові умови договору» запозичити досвід європейських держав у частині заміни терміну «типові умови» терміном «стандартні умови», що, на думку автора, в цілому відповідає розумінню таких умов як будь-яких заздалегідь сформульованих, призначених для багаторазового використання, які одна сторона встановлює для іншої сторони при укладанні договору, і внести відповідні зміни до ст. 630 ЦК України, а також до усіх інших статей, у яких вжито термін «типові умови» [8, 21–22].

Загалом позитивним вважаємо, визнання потреби розмежування цих понять, однак введення в законодавство нового поняття та терміна «стандартні умови», цілком не вирішить відповідне питання.

Також хибним вважаємо застосування як альтернативу терміну «примірний договір» «взірцевий договір», що використовує Д.П. Вівчарук [6, 9], вочевидь з метою відокремлення

цивільно-правового та господарсько-правового розуміння рекомендаційних актів, на основі яких можуть укладатись договори.

Однак, поряд з не завжди вмотивованим збільшення кількості законодавчих понять та термінів, відбувається і протилежне. Так, Ю. О. Расько вважає що, «примірний договір» і «типовий договір» за своєю природою та змістом є тотожними поняттями. Як зазначає вчена у підзаконні акти, які використовують поняття «примірний договір» потрібно внести зміни з метою їх приведення у відповідність до ЦК України. Крім того, для України при рекодифікації ЦК України потрібно врахувати всі останні зміни в актах ЄС та запровадити як обов'язкову умову для всіх договорів (особливо типових) про дотримання законодавства про захист особових даних та визначити належний і безпечний цифровий порядок передавання цих даних [9, 168].

Не погоджуємось з думкою щодо тотожності понять примірного та типового договору. Примірний договір не має конкурувати, чи то бути близьким за призначенням з договором приєднання чи типовим договором, йому має бути відведено місце повноцінного рекомендаційного акту.

Водночас, підтримаємо думку Ю. О. Расько, щодо того, що типові договори, загалом як і примірні іноді не містять ті умови, що вони б мали містити з огляду на мету їх ухвалення або затвердження. Так, ключовою проблемою використання примірних та типових договорів у вітчизняному праві вважаємо проблему неактуальності та неякісності їх змісту, що є неприпустимим для підзаконних нормативних актів які мають спростити укладення договору, а не навпаки.

Якщо в межах примірного договору ця проблема не є настільки очевидною, то стосовно типових договорів з огляду на їх обов'язковість це є неприпустимим.

Підсумовуючи вищенаведені міркування можна зробити наступні висновки.

1. Запропоновані законодавчі зміни, що мають на меті вилучити норми про примірні договори з основних законодавчих актів та замінити поняття «типового договору» поняттям «типовими умовами», є науково необґрунтованими та такими, що не відповідають сучасним потребам суспільства, оскільки не враховуються вимоги низки законодавчих актів, а також міжгалузеве значення примірних та типових договорів.

2. Примірні та типові договори можуть використовуватись для спрощення процесу укладення договорів у різних галузях права (господарському, цивільному, адміністративному тощо).

3. У випадку втрати чинності ГК України без належного вноормування в іншому акті права відносин з використання примірних та типових договорів може виникнути юридична прогалина (лакуна) стосовно порядку використання декількох сотень примірних та типових договорів.

4. Примірні та типові договори заслуговують на окреме місце у вітчизняному договірному праві, що також зумовлює актуальність подальших наукових досліджень, пов'язаних з вдосконалення порядку їх застосування.

Ці договори слід розглядати, як особливі підзаконні нормативні акти, що структурують, систематизують ряд законодавчих вимог до тих чи інших договорів.

У випадках, коли вони рекомендуються чи затверджуються, як додаток до постанови, чи наказу в яких спершу детально описані всі вимоги до того чи іншого договору, такі примірні та типові договори мають допоміжний характер та, з огляду на це, мають містити мінімальну кількість умов які не визначені законодавством. Це дозволить їм мати бажані універсальність і стабільність.

Посилання:

1. Мілаш В. С. Про сутнісні елементи юридичної конструкції «договір». Вісник Академії правових наук України. 2006. № 4 (47). С. 146–156.
2. Піддубний О. Ю. Конституційно-правові засади адміністративного договору. Конституційно-правові академічні студії. Ужгород: Гельветика, 2020. Вип. 1. 125 с.

3. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку. Юридична Україна. 2009. № 2 (11). С. 52–55.
4. Цивільний кодекс УРСР 1922 року. URL : <https://delegalata.com.ua/obrazets/ck-codecs-ussr-1922> (дата звернення: 19.02.2024).
5. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України наказ Міністерства освіти України від 08.04.1993 №93 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text> (дата звернення: 19.02.2024).
6. Вівчарук Д. П. Типовий договір у цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 22 с.
7. Пожоджук Р. В. Поняття та правова природа договору постачання електричної енергії через приєднану мережу як споживчого договору. Приватне право і підприємництво. 2015. № 14. С. 119–122.
8. Абрамчук Д. В. Примірний договір у цивільному праві України. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2023. – 233 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49128/1/Dis_Abram%281%29.pdf. (дата звернення: 19.02.2024).
9. Расько Ю. О. Обмеження свободи договору у цивільному праві України. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» з галузі знань 08 «Право» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків. 2023. – 206 URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19896/1/Rasko_dis.pdf (дата звернення: 19.02.2024).

Статтю було подано	29.02.2024	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	01.03.2024	The article was revised
Статтю було прийнято	07.03.2024	The article was accepted